

**KABUTUHAN BATIN SAJRONE TEKS FILM ZIARAH ANGGITANE BW PURBA NEGARA
(TINTINGAN PSIKOLOGI ABRAHAM MASLOW)**

Deby Nur Kumalasari

Pembimbing: Latif Nur Hasan, S.Pd., M.Pd.

S-1 Pendidikan Bahasa dan Sastra Daerah, FBS, UNESA (debykumalasari25@yahoo.com)

ABSTRAK

Film *Ziarah* yaiku sawijine karya sastra kang diripta dening BW Purba Negara. Teks film *Ziarah* nyritakake ngenani motivasi kang disandhang dening paraga-paragane. Motivasi kasebut digawe nggayuh kabutuhan kang durung bisa dicukupi. Salah sawijine jinis kabutuhan kang kepengin digayuh yaiku kabutuhan batin. Teori ngenani kabutuhan lan motivasi kanggo nggayuh maneka jinis kabutuhan dirembug dening Abraham Maslow sajrone psikologi humanistik. Mula saka iku, teks film *Ziarah* anggitane BW Purba Negara bakal diteliti nggunakake teori psikologi humanistik Abraham Maslow.

Underaning panliten iki yaiku (1) kepriye gegambaran kabutuhan batin sajrone teks film *Ziarah* anggitane BW Purba Negara?, (2) Kepriye upaya kanggo nggayuh kabutuhan batin sajrone teks film *Ziarah* anggitane BW Purba Negara?, lan (3) Kepriye kahanane paraga sawise nyukupi kabutuhan batin sajrone teks film *Ziarah* anggitane BW Purba Negara?. Adhedhasar underan kasebut, ancas saka panliten iki, yaiku: (1) Ngandharake gegambaran kabutuhan batin sajrone teks film *Ziarah* anggitane BW Purba Negara, (2) Ngandharake upaya kanggo nggayuh kabutuhan batin sajrone teks film *Ziarah* anggitane BW Purba Negara, lan (3) Ngandharake kahanane paraga sawise nyukupi kabutuhan batin sajrone teks film *Ziarah* anggitane BW Purba Negara. Sakabehane iku mau kaajab bisa kanggo kawruh tumrap masyarakat ngenani psikologi.

Panliten iki nggunakake metodhe dheskriptif kualitatif. Dhata kang digunakake yaiku teks film *Ziarah*. Tata cara kanggo nglumpukake dhata yaiku kanthi maca, nyathet, lan riset kapustakaan. Dhata kang wis cumepak bakal diolah kanthi urut lan runtut, wiwit nyathet nganti ndudut saka asil analisis dhata.

Asil panliten kaping pisan ngenani gegambaran kabutuhan batin minangka kabutuhan tresna, yaiku (1) kasepen lan (2) kuwatir, minangka kabutuhan nduweni, yaiku (1) mangun kulawarga lan (2) kepengin sesandhingan. Kaping pindho ngenani pangupayane paraga kanggo nggayuh kabutuhan batin minangka nggayuh kabutuhan tresna, yaiku (1) blaka lan (2) wani ngadhepi pepalang, minangka nggayuh kabutuhan nduweni, yaiku (1) mandhiri, (2) pantang nyerah, lan (3) percaya. Kaping telu ngenani kahanane paraga sawise nggayuh kabutuhan batin sajrone teks film *Ziarah* yaiku eklas.

Tembung-tembung kang wigati : Kabutuhan batin, teks film, psikologi humanistik

PURWAKA

1.1 LandhesanePanliten

Najid (2003:6) ngandharake sastra minangka gabungan kekuwatan kang diduweni manungsa antarane pamikiran lan pangrasa kang bisa nuwuhake anane kedadeyan. Kedadeyan kang bisa narik kawigatene panulis bisa diolah banjur diwujudkan kanthi rerengkan tartamtu. Sastra minangka kagiyatan kreatip, uga minangka karya seni (Wellek & Werren, 2014:3). Babagan kasebut nuduhake karya sastra minangka wujud pamikiran kreatip panulis kang oleh daya pangaribawa saka anane kedadeyan kang dideleng uga dirasa dening panulis karya sastra.

Karya sastra yaiku gegambaran saka panguripane manungsa ing bebrayan. Sastra uga diarani minangka kaca pangiloning kasunyatan. Bab

kasebut jumbuh kaya apa kang diandharake dening Wellek lan Werren (1995:119), sastra minangka kaca pangilon lan wujud ekspresi panguripane manungsa. Karya sastra gegayutan karo prakara-prakara sajrone bebrayan, nanging pangripta anggong nulis karya sastra uga nengenake bab estetik. Kaya pamawase Sudikan (1990:91), yen karya sastra gegayutan karo prakara-prakara sajrone bebrayan, nanging uga nengenake bab estetik. Sipat estetik sajrone karya sastra kudu ana, jalaran kalungguhaning sastra minangka panglipur lan piwulang tetep utuh (Wellek lan Werren, 1995:316)

Miturut Stam lan Alessandra (2004:81) wujud karya sastra ana loro, yaiku karya sastra awujud fiksi lan karya sastra awujud nonfiksi. Wujud karya sastra fiksi, kayata: prosa, puisi, lan film. Dene karya sastra

kang awujud nonfiksi, kayata: biografi, esai, outobiografi, lan kritik sastra, saengga film minangka wujud karya sastra fiksi. Sastra lan film dadi satunggale subjek kanggo medhia refleksi lan analisis (Stam lan Alessandra, 2004:81).

Film minangka medhia kanggo ekspresi dhiri kang nduweni tujuwan kanggo nggambarake salah sawijine carita kanthi ora ngilangake makna lan fungsi karya sastra (Stam lan Alessandra, 2004:81). Saliyane film, masyarakat uga bisa mangun imajinasi saka teks film. Teks-teks film minangka sakabehane teks kang asipat dialog-dialog lan isine nggambarake sakabehane alur carita. Alur sajrone teks film menehake kaseksen kang durung bisa diwenehake sajrone tontonan.

Salah sawijine teks film kang narik kawigaten yaiku Ziarah anggitane BW Purba Negara. Teks film kasebut nggambarake ngenani pangupayane paraga-paragane anggone nggayuh kabutuhan batin. Pangupayane paraga tuwuh saka motivasi utawa krenteg sajrone jiwane. Paraga-paraga kasebut yaiku Mbah Sri lan Prapto. Mbah Sri minangka paraga utama kang wis tuwa banget. Dheweke dirasa ora perlu nggayuh kabutuhan batin, nanging motivasine bisa ngalahake sakabehane pepalang. Mbah Sri kepengin nyandhing bojone kang wis mati puluhan taun kapungkur amarga ketembak bangsa Walondo. Dheweke mung kepengin ngrasa ayam lan tentrem sajrone batine. Pangupayane Mbah Sri anggone nggayuh kabutuhane kanthi cara mandhiri, ora ngresula, lan pantang nyerah masya nemoni pepalang sajrone lakune.

Paraga Prapto uga nduweni motivasi utawa krenteg sajrone jiwane. Prapto minangka putune Mbah Sri kang nduweni pepenginan kanggo urip sesandhingan karo pacangane. Sesandhingane paraga diwujudake kanthi cara mangun kulawarga. Pepenginane kasebut nuwuhake maneka pepalang kang ngalangi anggone nggayuh kabutuhan batine. Sanadyan kaya mangkono, motivasi sajrone jiwane luwih gedhe tinimbang pepalang kang diadhepi.

Teks film Ziarah minangka objek panliten kang bakal ditindakake. Pangripta saka teks film iki yaiku BW Purba Negara. Panjenengane minangka pangripta lan sutradara kang produktif ing jaman saiki. Bab kasebut katilik saka karya-karyane kang ngasilake maneka pakurmatan. Panjenengane nyerat lan nyutradarai film nalika taun 2005 kang ngasilake

film dokumenter kayata: Rantemas (2005), Panggung Kasetyan Balekambang (2005), Persembahan Onggoloco (2005), Digdaya ing Bebaya (2014), lan sapanunggalane. Disusul film Ziarah kang nduweni wektu 1 jam 25 menit 50 detik. Dene teks filme nduweni 50 kaca kang kapilih dadi objek panliten ing kene.

Teks film Ziarah dicritakake kanthi reroncening tembung kang endah saengga pamaca ora bosen sanadyan diwaca bola bali. Motivasi, kabutuhan lan konflik kajiwan dadi bab kang onjo sajrone teks film. Mula panliten ing kene bakal nggunakake tintingan psikologi humanistik yaiku tintingan kang nyoba nggayutake sastra lan psikologise paraga kang tuwuh saka motivasi sajrone jiwane kang digunakake kanggo nggayuh salah sawijine kabutuhan. Teks film kasebut dipilih dadi objek panliten amarga ngandhut konflik kajiwan kang narik kawigaten yaiku ngenani motivasi kanggo ngupaya nggayuh kabutuhan batin.

Alasan ditlitine teks film Ziarah uga menahi weruh yen akeh masyarakat kang nyepelekake kabutuhan batin kulawargane dhewe. Kurange rasa tresna, kurang mredulekake kelawan siji lan sijine, sarta kaanane kerep ora dianggep karo wong kang ditresnani, saengga tuwuh rasa kasepen, rasa kuwatir, kepengin sesandhingan, kepengin mangun kulawarga marang wong kang ditresnani. Masyarakat kang wis mapan uripe luwih nengenake kabutuhan materi tinimbang kabutuhan batin, saengga ora mredulekake kabutuhan batin nalika wis tuwa. Teks film Ziarah bisa dadi salah sawijine referensi kanggo nuwuhake rasa tresna lan rasa nduweni marang wong kang ditresnani. Motivasi kang diduweni para paraga diajab bisa nuwuhake rasa krentege para pamaca luwih-luwih sawise maca panliten iki. Mula kabutuhan batin kang diangkat dirasa trep kanggo nggambarake teks film kasebut. Adhedhasar andharan ing ndhuwur bakal katliti Kabutuhan Batin sajrone Teks Film Ziarah Anggitane BW Purba Negara (Tintingan Psikologi Humanistik Abraham Maslow).

1.2 UnderaningPanliten

Adhedhasar lelandhesan panliten ing ndhuwur, mula kang dadi punjere panliten iki, yaiku:

- 1) Kepriye gegambaran kabutuhan batin sajrone teks film Ziarah anggitane BW Purba Negara?

- 2) Kepriye upaya kanggo nggayuh kabutuhan batin sajrone teks film Ziarah anggitane BW Purba Negara?
- 3) Kepriye kahanane paraga sawise nggayuh kabutuhan batin sajrone teks film Ziarah anggitane BW Purba Negara?

1.3 Tujuan Panliten

Adhedhasar undheraning panliten ing ndhuwur bisa dirumusake ancane panliten kaya ing ngisor iki, yaiku:

- 1) Ngandharake gegambaran kabutuhan batin sajrone teks film Ziarah anggitane BW Purba Negara.
- 2) Ngandharake upaya kanggo nggayuh kabutuhan batin sajrone teks film Ziarah anggitane BW Purba Negara.
- 3) Ngandharake kahanane paraga sawise nggayuh kabutuhan batin sajrone teks film Ziarah anggitane BW Purba Negara.

METODHE PANLITEN

Metodhe panliten iki isine andharan rinci ngenani tata carane panliten bisa kaleksanan, kawiwitan saka andharan ancangan panliten, sumber dhata lan dhata, instrumen panliten, cara ngumpulake dhata, sarta teknik analisis dhata.

3.1 Ancangan Panliten

Ancangan panliten dilakoni sadurunge nganalisis dhata utawa nindakake panliten. Panliti perlu ngrancang apa kang arep diteliti lan ditindakake kanggo nganalisis dhata supaya panliten bisa becik. Ancangan kang dipilih kudu selaras karo variabel panliten. Panliten kanthi irah-irahan Kabutuhan Batin sajrone Teks Film Ziarah Anggitane BW Purba Negara iki nggunakake metodhe dheskriptif kualitatif.

Moleong (2006:4) ngandharake yen metodhe dheskriptif mujudake prosedur panliten kang ngasilake dhata kualitatif arupa tembung-tembung utawa kanthi lisan saka pawongan utawa seratan kang gampang diteliti. Panliten kualitatif anggone ngumpulake dhata arupa ukara-ukara kang nggambarake sawijine objek panliten lan dudu arupa angka. Yusuf (2014:338) ngandharake panliten kang nggunakake panliten kualitatif sejatine kepengin menehi, nerangake, ndheskripsikake miturut kritis. Saliyane iku nggambarake ngenani

sawijining kedadeyan ngenani interaksi sosial sajrone masyarakat kanggo nemokake makna sajrone konteks. Tujuan panliten kualitatif kanggo mujudake sawijine dheskripsi, gambaran kang sistematis, nyata lan akurat ngenani fakta-fakta, sipat sarta gegayutan karo pangripta kang ditintangi (Moleong, 2005:84). Ciri-ciri wigati sajrone metodhe kualitatif (Ratna, 2013:47) yaiku:

- 1) Menehi kawigaten marang makna sarta pesen, cundhuk karo hakekat objek minangka studi kultural.
- 2) Nengenake proses tinimbang asil panliten saengga nuwuhake owahe makna.
- 3) Ora ana wates antarane subjek lan objek panliten.
- 4) *Desain* lan cengkorongan panliten asipat sawetara, amarga panliten asipat kabuka.
- 5) Panliten asipat *ilmiah*, kadadeyan ana sajrone konteks sosial budayane dhewe-dhewe.

3.2 Sumber Dhata lan Dhata

Perangan iki bakal diandharake dhata lan sumber dhata panliten kang bakal kalaksanan. Sumber dhata lan dhata mujudake perangan wigati sajrone panliten.

3.1.1 Sumber Dhata

Sumber dhata mujudake asal usule pikolehe dhata kang wigati sajrone panliten. Ratna (2013:47) ngandharake sumber dhata sajrone ilmu sastra yaiku karya sastra lan naskah, dene dhata panlitene minangka dhata formal yaiku tembung, ukara, lan wacana. Sajrone panliten psikologi lan sosiologi sastra sumber dhatane bisa arupa masyarakat, amarga masyarakat kang nglairake karya sastra iku dhewe. Sumber dhata utama panliten iki yaiku teks film kanthi irah-irahan *Ziarah* anggitane BW Purba Negara kang nduweni 50 kaca. Sumber dhata tambahane arupa buku-buku psikologi kang nyengkuyung teori sajrone panliten.

3.2.2 Dhata

Miturut Siswantoro (2010:70) dhata yaiku sumber informasi kang dipilah lan dipilih kanggo analisis. Dhata kang dikumpulake yaiku dhata kang awujud tembung, frasa apadene ukara pethikan saka teks film *Ziarah* kang gayut karo kabutuhan batin lan kajiwane paraga sajrone teks film. Dhata kasebut arupa dialog apadene dheskripsi solah bawa kang digambarake dening pangripta. Perlu ditengenake

yen objek panliten iki basa Jawa, nanging narasi sajrone teks film arupa basa Indonesia. Adhedhasar kasebut, dhata-dhata kang digunakake sajrone panliten iki sadurunge wis dijingglengi kanthi njlimet uga tliti.

3.3 Tata Cara Pangumpulan Dhata

Cara ngumpulake dhata kang digunakake sajrone panliten iki yaiku kanthi cara maca, nyathet, lan riset kapustakan. Teknik maca lan nyathet mujudake salah sawijine teknik kang bisa digunakake kanggo ngasilake dhata kanthi maca teks kang dadi sumber panliten. Maca bola-bali sawijine teks bisa nuwuhake asil sakabehe karya sastra kanthi maksimal (Ratna, 2010:18), sawise maca teks kang dadi sumber panliten, banjur menahi tandha-tandha sajrone teks film kang ana gayutane karo apa kang bakal ditliti. Teknik kapustakan yaiku panglumpukan dhata-dhata kang dijupuk saka dhokumen liya (Surakhmad, 1985:85). Pangetrape panglumpukane dhata yaiku:

1) Teknik Maca

Teknik maca ditindakake kanthi cara maca bola-bali teks film Ziarah anggitane BW Purba Negara, supaya panliti bisa luwih gampang anggone ngerteni crita kasebut.

2) Teknik Nyathet

Teknik nyathet digunakake kanggo nyathet bab-bab kang wigati saka dhata sajrone panliten kang isih ana sambung rakete karo tujuan panliten. Teknik nyathet ditindakake kanthi milih pethikan sajrone teks film Ziarah kang cundhuk kelawan undherane panliten.

3) Teknik Klasifikasi Dhata

Teknik klasifikasi dhata yaiku nggolongake dhata kang wis diklumpukake saka proses nyathet dhata sadurunge supaya bisa trep karo underane panliten. Teknik iki nduweni tujuan kanggo milah-milah dhata adhedhasar underan lan tujuan panliten, yaiku kanggo njupuk dhata kang diperlukake lan nyisihake dhata kang ora diperlukake.

3.4 Tata Cara Ngandharake Dhata

Panliten iki nggunakake analisis dhata kang diandharaken dening Endraswara (2013:162) yaiku teks sastra perlu diproses kanthi sistematis, nggunakake teori kang dirancang sadurunge. Proses analisis kudu bisa weneh sumbangan pamahaman

teori. Proses analisis adhedhasar deskripsi analisis ditindakake kanthi kualitatif. Analisis kasebut kudu cundhuk karo undheran panliten, saengga luwih mligi lan luwih ringkes andharane.

Panliti anggone nganalisis sajrone panliten iki nggunakake prosedur kanthi cara analisis kaya ing ngisor iki :

- 1) Nyathet sakabehane dhata sajrone teks film Ziarah
- 2) Klasifikasi utawa nglompokake dhata adhedhasar undheran panliten lan teori kang digunakake
- 3) Analisis adhedhasar undheran panliten kanthi cara nggayutake kanthi teori psikologi humanistik Abraham Maslow.
- 4) Nyimpulake dudutan saka asil analisis dhata kang wis dianalisis lumantar teori Abraham Maslow.

ANDHARAN ASILE PANLITEN

4.1 Gegambaran kabutuhan batin sajrone teks film Ziarah anggitane BW Purba Negara

Miturut Fudyartanta (2012:387) kabutuhan batin minangka kabutuhan sajrone dhiri manungsa kang asipat ringkih sarta kalem. Indhidividhu kang nandhang kabutuhan batin nanging durung bisa kacukupan bakal nuwuhake rasa kasepen, kuwatir, sarta ngrasa uripe ora ana ajine. Kanthi mangkono indhidividhu bakal nggayuh kabutuhan tresna lan kabutuhan nduweni supaya bisa nggayuh kabutuhan batin.

4.1.1 Kabutuhan Tresna

Miturut Maslow (2010:100) kabutuhan tresna yaiku kabutuhan tresna marang kanca, tresna marang kaluwarga, lan tresna marang lawan jinis. Solah bawane indhidividu bakal nuduhake yen dheweke perlu nggayuh kabutuhan batin kang digambarake kanthi cara ngrasa sepi, lan ngrasa kuwatir sajrone batine, luwih cethane bisa dideleng ana ing ngisor iki.

1) Kasepen

Akeh kang ngandharake kabutuhan tresna minangka kabutuhan kang ora sehat. Jinis kabutuhan iki yen ora bisa dicukupi bakal nuwuhake rasa pangrasa kang nyiksa batin indhidividhu kang nyandhang. Rasa pangrasa kasebut yaiku rasa kasepen, saengga kasepen minangka wujud gegambaran saka kabutuhan batin (Burns, 1988:130-131). Paraga kang nduweni pangrasa kaya mangkono yaiku Prapto lan Mbah Sri. Panliti bakal nganalisis lan ngandharake ngenani panguripane paraga Prapto kang nandhang rasa kasepen minangka gegambaran kabutuhan tresna sarta minangka kabutuhan batine. Prapto kacaritakake minangka putune Mbah Sri kang lagi nandhang asmara kelawan wanita kang aran Vera, luwih cethane bisa dideleng saka pethikan ing ngisor iki.

Prapto berjalan sendirian. Kiri kanannya lahan kosong yang sangat luas. Tak ada siapapun

Prapto mlaku dhewean. Kiwa tengene tegalan amba kang ora ana apa-apane lan ora ana sapa-sapa neng kono.

Prapto sesekali menelepon Vera. Mereka mengobrol dan dengan penuh kehangatan. Mereka membicarakan tentang pernikahan. Pisan-pisan Prapto nelpon Vera. Kalorone cecaturan kanthi kebak tresna. Kalorone rembugan ngenani nikahan.

Prapto bernafas panjang, dan kembali menelepon Vera.

Prapto ambegan landhung, banjur nelpon Vera maneh (Purba, 2017:21-41)

Pethikan kaya mangkono minangka gegambaran rasa kasepen paraga Prapto. Sajrone nandhang rasa kasepen, Prapto nduweni pepenginan bisa reraketan utawa mangun sesambungan karo wong kang ditresnani. Mangun sesambungan ora mesthi sesambungan lanang wadon nanging sesambungan paseduluran, kekancan, lan marang bebrayan. Kasepen paraga Prapto tuwuh saka kabutuhan tresna minangka gegambaran kabutuhan batin. Dibuktekake lumantar kahanan kang disandhang Prapto, yaiku dheweke mbutuhake wong liya kang bisa nentremake batine. Andharan kasebut jumbuh kaya pamawase Boeree, yen indhidividhu kang nandhang rasa kasepen, nuduhake indhidividhu kasebut mbutuhake kabutuhan tresna yaiku kabutuhan marang kanca, pacangan, lan wujud sesambungan adhedhasar pangrasa. Indhidividhu kang ora bisa utawa kurang anggone nggayuh kabutuhan kasebut bakal ngrasakake kasepen sajrone batine. Rasa kasepen bakal terus sumimpen sajrone batine panandhang.

2) Kuwatir

Miturut Nevid, dkk (2005:163) ngandharake rasa kuwatir minangka kahanan emosional kang nduweni sifat nyata. Babagan kang bisa dadi kuwatire batin yaiku rasa tresna. Manungsa kang lagi nandhang tresna nuwuhake rasa kuwatir sajrone batine. Andharan kasebut jumbuh karo pamawase Boeree, (2014:258) yaiku manungsa bakal ngrasa kuwatir marang samubarang kang durung bisa nresnani. Rasa kuwatir marang samubarang bakal nuwuhake rasa ora ayem sajrone batine. pangrasa kaya mangkono iku kaya kang disandhang dening paraga Mbah Sri lan Prapto. Panliti bakal ngandharake pangrasane paraga Mbah Sri. Luwih cethane bisa dideleng saka pethikan ing ngisor iki.

Prapto dan Vera berjalan menjauhi makam. Mereka berbicara sambil berjalan.

Prapto lan Vera mlaku ngadohi makam. Dheweke cecaturan karo mlaku.

Vera :“Dadi, Mbah Sri kan wis yakin to nek mbah Pawiro dimakamke neng Taman Makam Pahlawan. Lha nek ngono kan masalahe wis beres to mas?”

Prapto :“Lha nek maune ki wis yakin. Ning mbasan ketemu karo sing jenenge mbah Rejo nalika neng

makam iki, kabeh dadi berubah.”
Vera :“Lha piye kuwi?”
Prapto :“Ora sengaja simbah ketemu karo sing jenenge Mbah Rejo, pas nyekar neng taman makam pahlawan. Jebul deknene kuwi ngerti neng ngendi mbah Pawiro ditembak londo simbah langsung rada kaget ta, wiwit iku simbah meneng wae, embuh apa kang dipikir.” (Purba, 2017:18)

Pethikan kasebut mbuktekake yen Mbah Sri isih mbutuhake tresna mligine kabutuhan batin sajrone dhiri lan batine. Kaya pamawase Nuriandini, yen kahanan kang dadi tuwuhe rasa kuwatir ningkatake kabutuhan tresna, saengga wong kang nandhang rasa kuwatir nggambarake manungsa butuh tresna supaya bisa nggayuh kabutuhan batin. Gegambaran kaya mangkono ngenani rasa kuwatire paraga Mbah Sri kang meruhi kabar yen bojo kinasihe ora dimakamake neng makam pahlawan. Kahanan kasebut nuduhake yen paraga merlokake kabutuhan tresna, saengga rasa kuwatire bisa ilang lan bisa antuk kabutuhan batin.

4.1.2 Kabutuhan Nduweni

Miturut Maslow (2010:101) ngandharake kabutuhan rasa nduweni kayata kabutuhan nduweni sisihan utawa bojo, kepengin sesandhingan marang wong kang ditresnani, kepengin mangun kulawarga supaya bisa antuk katentreman batin, lan mangun sesambungan marang bebrayan. Pamawas liya uga ditengenake karo Walgito (2004:277) ngandharake kabutuhan rasa nduweni marang wong liya dituwuhake kanthi cara mangun kulawarga, srawung marang kanca, kepengin sesandhingan. Andharan kasebut nuduhake minangka manungsa kang kepengin nduweni supaya bisa nggayuh kabutuhan batin.

4.1.2.1 Mangun Kulawarga

Miturut Rog lan Baker (sajrone Gunarso, 1995:38) ngandharake fungsi kulawarga yaiku minangka media kanggo nyalurake fungsi biologis, ekonomi, pendhidhikan, agama, sosial, menahi kabutuhan rasa tresna, lan menahi kabutuhan nduweni adhedhasar rasa tresna. Kabutuhan kasebut minangka perangan integral kang dituwuhake saka kulawarga, saengga mangun kulawarga minangka gegambaran manungsa kang kepengin antuk kabutuhan nduweni. Pepenginan kasebut disandhang dening paraga Prapto sajrone teks film

Ziarah. Luwih cethane bisa dideleng saka pethikan ing ngisor iki.

Prapto dan Vera tengah merancang sebuah rumah pada sebidang tanah kavling yang masih kosong. Tanah itu digaris-garis. Terciptalah kotak-kotak di atas tanah yang menunjukkan rencana pembagian ruang. Prapto lan Vera ngrancang omah kang ana ing kapling. Lemah iku digaris-garisi. Kabentuk kothak-kothak ing ndhuwure lemah kang nuduhake rencana pemerangan omah.

Prapto : “Dhik, Kae kono kae ta... kono kae ki ruang tamu. Ha sing kene iki pawon. Nggo kowe. Nah, sing kene iki kamare awakedewe.”

Vera : “Lha ya kurang amba to mas. Dhipane dhewe mengko kira-kira ki wis sakmene lho, dhipane awakedhewe.”

Vera membuat garis kotak yang dibayangkan sebagai tempat tidur. Prapto memperbesar kotak kamar mereka.

Vera nggawe garis kothak lan dibayangake minangka papan paturonan. Prapto ngambakake kothak kang bakal dadi calon kamare.

Prapto :“Nek takgawe sakmene. Terus sing kene sakmeneiki. Piye dik, wis pas durung?”

Vera :“Nek sakmene iki lagi pas, Mas!”

Prapto dan vera berdhiri di depan kotak yang mereka bayangkan sebagai tempat tidur itu. Keduanya tersenyum.

Prapto lan Vera ngadeg neng ngarep kothak kang dheweke gambar banjur mbayangake dadi papan paturonan. Dheweke kabeh mesem. (Purba, 2017:9-10)

Pethikan kasebut nuduhake paraga Prapto kang lagi nggambar pondhasi omah mligine papan paturonan. Vera uga nanggapi kaya-kaya kepengin cepet kawujud pepenginan mangun kulawarga. Kahanan mangkono iku nuduhake yen kalorone kepengin antuk kabutuhan nduweni. Kabutuhan nduweni iki dibuktekake kanthi mangun kulawarga, yaiku diwiwiti saka mangun pondhasi omah kaya kang diandharake ing ndhuwur. Kabutuhan nduweni iki diwujudkan supaya bisa antuk ketentreman ing batin, minangka kabutuhan batin. Andharan kasebut jumbuh karo pamawase Boeree (2014: 253) yaiku rasa nduweni bisa digambarake sajrone kauripan arupa kepengin mangun kulawarga, kepengin sesandhingan, lan dadi perangan saka kelompok utawa bebrayan. Mangka

saka iku, pepenginan mangun kulawarga minangka gegambarane saka kabutuhan batin.

4.1.2.2 Kepengin Sesandhingan

Miturut Maslow, (2010:102) ngandharake kabutuhan rasa nduweni kayata kabutuhan nduweni sisihan lan bisa sesandhingan. Manungsa kang urip neng alam ndonya kepengin ngantukake ketentreman batin kang diwujudake kanthi cara nggayuh kabutuhan nduweni yaiku nduweni sandhingan kang bisa nentremake batine. Pepenginan kaya mangkono disandhang dening paraga sajrone teks film Ziarah mligine paraga Mbah Sri. Luwih cethane bisa dideleng saka pethikan ing ngisor iki.

Yuningsih : "Pati iku gawe pisah. Pisah marang wong kang ditresnani. Kudu bisa eklas, rasa iku kang dadi punjere tresna kang sejati."

Prapto : "Ora saklawase pati kuwi gawe pisah. Isa uga malah kosok baline."

Yuningsih : "Kabeh sing wis kepisah, bisa nyawiji meneh neng lemah. Manungsa kuwi seka lemah, yo wis mesthi bali neng lemah."

Mbah Sri diam, menerawang beberapa saat. Mbah Sri meneng, banjur panyawange nglamun.

Mbah Sri : "Kudu lemah po? Nek banyu ora kena?"

Yuningsih : "Umume dimakamake neng lemah Mbah, ning banyu ora ana"

Mbah Sri : "Ana, neng banyu uga ana, lan aku panggah tetep kepengin yen dimakamake neng banyu, sing penting nyawiji bebarengan" (Purba, 2017:32)

Pethikan ing ndhuwur iku nuduhake paraga Mbah Sri nandhang pepenginan anggone sesandhingan karo bojo. Pepenginane mung kepengin disandhingake neng cedhak makam bojone nalika wis kapundhut dening Hyang Widi. Dheweke nalika iku isih nduweni panangkep, yen makam bojone neng alas Pucung kang klelep dadi wadhuk iku. Mangka saka iku dheweke kepengin sesandhingan karo bojone supaya antuk katentreman nalika wis ketekan pati. Sanadyan bojone dimakamake neng banyu dheweke uga kepengin dimakamake sumnadhing. Kahanan kaya mangkono nuduhake yen paraga perlu kabutuhan batin sajrone uripe supaya antuk ketentreman sajrone batine.

4.2 Upaya kanggo nggayuh kabutuhan batin sajrone teks film Ziarah anggitane BW Purba Negara

4.2.1 Nggayuh Kabutuhan Tresna

4.2.1.1 Blaka

Sesambungan antarane indhividhu kang lagi nandhang kabutuhan tresna nuwuhake rasa kasepen. Indhividhu kang nandhang kahanan kaya mangkono nuwuhake motivasi. Motivasi kasebut digunakake kanggo nggayuh kabutuhan batin supaya antuk rasa tentrem sajrone batine. Andharan kasebut jumbuh kelawan pamawase Yaya (2017), yaiku kanthi blaka marang pacangan miturut ilmu psikologi minangka kagiyatan kang bisa ngraketake sesambungan antarane wong kang lagi nandhang tresna lan ngantukake tresna. Wujud pangupayane saben manungsa nuwuhake cara kang beda-beda, kaya kang dialami dening paraga Prapto lan Mbah Sri. panliti ing ngisor iki bakal ngandharake pangupayane paraga Mbah Sri kanthi cara blaka. Luwih cethane bisa dideleng saka pethikan ing ngisor iki.

Mbah Sri : "Nalika kula teng makam pahlawan. Wonten tiyang sepuh crita kalih putune, "Iki mbahbuyutmu le, gugur jaman perang. Negara iki isa mardika, salahsijine ya merga mbahmu iki" Kula pengen sanget kados ngaten."

Mbah Tresno : "Njenengan mboten kandha kalih putune njenengan?"

Mbah Sri : "Mboten, kula mboten wantun crita masalah simbah kangunge sembarangan, sanadyan iku putu piyambak" (jeda)

"Yen mpun crita ngeten, raosipun lega ten manah"

Mbah Tresno melihat Mbah Sri dengan penuh kasihan.

Mbah Tresno nyawang Mbah Sri kanthi mesakne.

Di depan Mbah Tresno, Mbah Sri bercerita dengan penuh perasaan.

Neng ngarepe Mbah Tresno, Mbah Sri crita kanthi temenan. (Purba, 2017:46)

Pethikan kaya mangkono nuduhake yan paraga Mbah Sri kepengin nggayuh kabutuhan batine kanthi cara blaka. Dheweke nyritakake sakabehane kadadean kang njalari resahing batin. Nalika sawise crita kaya mangkono dheweke kandha yen batine

krasa ayem yen sakabehane bisa diomongake. Cara blaka marang pawongan liya minangka cara kang dianggep bisa nuwuhake rasa tentrem sajrone batine minangka pangupayane nggayuh kabutuhan batin.

4.2.1.2 Wani Ngadhepi Pepalang

Manungsa bisa ngglumpuhake rasa kuwatire kanthi cara wani ngadhepi pepalang. Andharan kasebut kaya pamasawe Fransisca, (2017) yaiku manungsa kang nandhang rasa kuwatir kudu wani ngadhepi rasa kuwatire. Saengga kanthi cara wani ngadhepi pepalang iki minangka salah sawijine upaya kanggo nggayuh kabutuhan tresna supaya bisa ngantukake kabutuhan batin. Paraga kang ngupaya nggayuh kabutuhan iki yaiku Mbah Sri lan Prapto, nanging panliti bakal nganalisis lan ngandharake ngenani panguripane paraga Mbah Sri kang ngupaya nggayuh kabutuhan tresnane minangka kabutuhan batin, luwih cethane bisa dideleng saka pethikan ing ngisor iki.

Mbah Sri berjalan kaki sendirian di sebuah jembatan desa. Sepi. Entah mau ke mana. Mbah Sri mlaku dhewe nyebrang jembatan ing desa. Katon sepi. Ora weruh arepe neng endi.

Vera : "Simbah ki neng endi ta Mas?"

Prapto : "Lunga ora pamit. Wis 4 dina ora ana kabar"

Vera : "Lha larane kae apa wis mari, kok wani ninggalake omah"

Prapto : "Ya sakjane ki durung, mesthi ana kahanan kang nggawe simbah ki kuwatir. Ngerti dhewe ta simbah ki piye, yen ana pikiran kang nguwatirake batine ora gelem crita. Malah dipendhem lan diatasi dhewe"

Vera : "Lak ngono ya malih nyusahake pikir"

Prapto : "Ya mboh, arep piye maneh"

Vera : "Simbah uga wis tuwa, ora usah dipaido"

Mbah Sri berjalan terus dijalan yang sepi dan tidak tau jalan kemana langkahnya. Mbah Sri uga mlaku nurut dalam-dalan kang sepi, dheweke ora weruh neng endi papan kang dituju. (Purba, 2017:6)

Penthikan kaya mangkono iku nuduhake paraga Mbah Sri ngupaya nggayuh kabutuhan batin kanthi cara wani ngadhepi pepalang. Wani ngadhepi pepalang iki bisa nuwuhake anane ketentremen batin. Pangupayane kanthi cara wani ngadhepi iki dirasa dadi penawar saka rasa kuwatir minangka gegambaran kabutuhan batin. Andharan kasebut jumbuh kaya pamawase Fransisca, yen rasa kuwatir

ora perlu diindhari utawa didohi nanging kudu diadhepi supaya bisa nuwuhake anane katentremen batin. Kahanan kasebut kaya kang dialami dening paraga kang ngupaya nggoleki makam bojo. Dheweke kuwatir sawise meruhi kabar yen bojone ora dimakamake neng makam Pahlawan. Sakabehane pepalang lan kahanan kang njalari tuwuhe rasa kuwatire, mangka saka iku wani ngadhepi pepalang minangka wujud pangupayane paraga kanggo nggayuh kabutuhan batin.

4.2.2 Nggayuh Kabutuhan Nduweni

4.2.2.1 Mandhiri

Manungsa kang kepengin ngantukake kabutuhan batin mligine kabutuhan nduweni kadhangkala upayane ngalahake dhiri pribadine, saengga wong kang nyawang nduweni panganggep yen manungsa kasebut kuwat sarta mandhiri. Manungsa kang mandhiri ora gelem ngreputake wong liya. Andharan mangkono kaya pamawase Maslow, (2010:75) yaiku manungsa kang ngupaya nggayuh rasa tresna lan rasa nduweni bakal nuduhake yen dheweke bisa bebas sarta mandhiri. Cara kasebut bisa digunakake manungsa anggone nggayuh kabutuhan batin mligine kabutuhan nduweni. paraga kang ngupayakake kanthi cara iku yaiku paraga Prapto lan Mbah Sri, nanging panliti bakal ngandharake pangupayane paraga Mbah Sri. luwih cethane kaya pethikan ing ngisor iki.

Mbah Sri membeli sekeranjang bunga tabur. Dimasukkannya sekeranjang bunga itu ke dalam tasnya. Mbah Sri masuk ke dalam sebuah bis yang sedang ngetem. Ada beberapa penumpang lain yang juga masuk ke dalam bis itu.

Mbah Sri tuku kembang sakranjang digawe nyekar neng makam. Dilebokake sakranjang kembang iku mau ing njero tase. Mbah Sri mlebu bis kang isih ngetem. Ana saperangan wong kang liya uga mlebu ing njerone bis iku.

Prapto : "Mbenjing malih, nek butuh napa-napa, dhawuh kula mawon"

Mbah Sri hanya diam.

Mbah Sri mung meneng ora sumaur.

Prapto : "Panling mboten neng ajeng tindak, niku sanjang kula. Mangke kula dherekke Mbah"

Mbah Sri hanya diam.

Mbah Sri mung meneng ora sumaur.

Mbah Sri sudah berada ditengah waduk sedang naik perahu. Dia kembali untuk

mencari suaminya. Mbah Sri pergi diam-diam dan tidak mau merepotkan cucunya. Mbah Sri wis ana ing ndhuwur prau neng tengah wadhuk. Dheweke bali nggoleki makam bojone. Mbah Sri ora pamit karo putune, yen dheweke pamit, dheweke bakal ngrepotake. (Purba, 2017:36-37)

Pethikan ing ndhuwur nuduhake yen paraga Mbah Sri nduweni upaya kanggo nggayuh kabutuhan batine. Pangupayane paraga ditindakake kanthi cara mandhiri. Apa kang dadi pangupayane paraga iki supaya ora ngrepotake liyan. Sakabehane ditindakake kanthi mandhiri. Kahanan kaya mangkono iku kang diandharake dening Maslow, yen manungsa kang ngupaya nggayuh kabutuhan kang durung bisa dicukupi, manungsa kasebut rumangsa bisa nyaguhi tanpa ngrepotake liyan utawa mandhiri. Krenteg kaya mangkono nuwuhake rasa ayem sajrone batine. Mangka saka iku, mandhiri minangka wujud pangupayane paraga Mbah Sri anggane nggayuh kabutuhan batin.

4.2.2.2 Pantang Nyerah

Manungsa kang ngupaya nggayuh kabutuhan batin nduweni krenteg kang gedhe. Manungsa kepengin tentrem batine saengga bakal nggunakake maneka cara kanggo ngantukake kabutuhan batin. Manungsa kaya mangkono nduweni sipat pantang nyerah karo maneka pepalang kang ngalangi dheweke nggayuh kabutuhan batin. Andharan kaya mangkono cundhuk kelawan pamawase Maslow (2010:67) indhividhu kang nduweni krenteg kanggo nggayuh kabutuhan tresna lan kabutuhan nduweni ora bisa ilang yen durung bisa ngantukake kabutuhane, saengga manungsa kang nyandhang kekarepan nggayuh kabutuhan nduweni sipat pantang nyerah. Pangupayane paraga kanthi cara pantang nyerah iki kaya kang disandhang paraga Prapto lan paraga Mbah Sri. Panliti bakal ngandharake pangupayane paraga Mbah Sri, luwih cethane kaya ing ngisor iki.

Warga

Tepi Waduk 1 :“Alas Pucung niku mrika lho mbah, nggen kapal nika, tengah nika.”

Mbah Sri

:“Nika?”

Warga

Tepi Warga 1 :“Nggih. Ning Alas Pucung niku sampun klelep.”

Mbah Sri

:“Klelep?”

Warga

Tepi Warga 1 :“Nggih. Pun ket tahun 80-an. Puluhan desa ingkang klelep.”

Mbah Sri berjalan ke tepian waduk. Ia tidak puas kalau hanya melihat dari jauh. Dan ia tidak terlihat sedih. menaburkan bunga-bunga ke air.

Mbah Sri mlaku menyang pinggire wadhuk. Dheweke ora ngrasa puas yen mung ndeleng saka adohan. Dheweke ora katon sedih. Dheweke banjur naburake kembang-kembang neng banyu.

Saat menaburkan bunga ditengah wadhuk dia sambil membacakan doa untuk suaminya.

Nalika dheweke naburake kembang neng wadhuk iku, dheweke uga ngirimake dedonga kanggo bojone (Purba, 2017:19-20)

Andharan ing ndhuwur iku nuduhake pangupayane paraga Mbah Sri nggayuh kabutuhan batin. Pangupayane paraga dibuktekake kanthi cara pantang nyerah anggane ngadhepi pepalang. Gegambaran pangupayane kanthi pantang nyerah nalika dheweke weruh yen alas Pucung dadi wadhuk. Dheweke ora nratapi nasibe uga ora nangis sanadyan kepengin mbrebes mili, mung bisa pasrah marang Gusti. Krentege paraga kang diwujudake kanthi pantang nyerah luwih gedhe. Mbah Sri langsung numpak prau tumuju ing tengah-tengah wadhuk. Dheweke banjur nyebarake kembang lan ndedonga kanggo bojone. Gegambaran pangupayane paraga anggane nggayuh kabutuhan batin diwujudake kanthi cara pantang nyerah marang kahanan kang bisa nuwuhake cilik ati, lan rasa kuciwa.

4.2.2.3 Percaya

Manungsa kang nandhang rasa tresna lan kepengin nduweni minangka kabutuhan bakal nuwuhake sikap percaya kelawan wong kang ditresnani. Anane sikap kasebut nuwuhake sesambungan kang sehat, kaya pamawase Fudyartanta, (2012) yaiku diarani sesambungan sehat antarane pacangan yaiku nggayutake pangrasa kang padha-padha ngormati, sarta kebak kapercayan marang siji lan sijine. Manungsa kang nggunakake sikap percaya sajrone nggayuh kabutuhan nduweni bisa antuk katentreman batin minangka kabutuhan batin. Sikap kaya mangkono diupayakake karo paraga Mbah Sri. Luwih cethane kaya pethikan ing ngisor iki.

Sangat malam. Jam menunjukkan pukul 12.00. Mbah Sri dan Ngadiyah duduk di ruang tengah.

Wis wengi, nuduhake yen wis tabuh 12.00 wengi. Mbah Sri lan Ngadiyah lungguh neng omah tengah.

Mbah Sri : “Kula mboten ngerti sing leres sing pundi sing kene omong ngono, sing kono omong ngene, dadi aku ki ora ngerti ning mboten kula gawe bingung pokoke kula sumerep pesareane Pak Pawiro.”

Ngadiyah : “Menawi wonten ingkang leres priipun mbah ?”

Mbah Sri : “Niku urusan riyin, sing penting kula percaya yen Pak Pawiro niku mboten tumindak aneh-aneh”

Ngadiyah : “Nggih Mbah..”

Mbah Sri : “Pak Prawiro mboten supe kaliyan kula”

Ngadiyah : “Nggih..”

Mbah Sri : “Pamite mung maju perang, mboten lintu-lintune. Kula niku mung percaya kalih welinge nika, mboten omongan sakin njaba” (Purba, 2017:39)

Pethikan kaya ing ndhuwur iku nuduhake pangupayane paraga Mbah Sri nggayuh kabutuhan batin mligine kabutuhan nduweni. Pangupayane paraga diwujudkan kanthi cara percaya. Gegambaran pangupayane paraga dibukatekake nalika dheweke kepengin weruh papan pesareane bojone. Dheweke dibingungake karo pamawase wong-wong sakiwa tengene ngenani bojone iku. Kabeh iku mau ora digawe bingung kelawan Mbah Sri. Dheweke yakin lan percaya ngenani apa kang dadi swara batine, yen dheweke ngrungokake omongane liyan, batine bakal ora tentrem. Andharan iku nuduhake pangupayane paraga supaya antuk rasa tentrem sajrone batine minangka kabutuhan batin.

4.3 Rasa Eklas sawise nggayuh kabutuhan batin sajrone teks film Ziarah anggitane BW Purba Negara

Kahanan kang disandhang dening paraga-paraga kasebut tuwuh sawise nggayuh kabutuhan batine. Kahanan kaya mangkono iku disebabake amarga kabutuhan kang diupayakake bisa digayuh. Kahanan iki ora nuduhake lan nggambarake yen paraga-paragane ngupayakake maneh kabutuhan liyane utawa kabutuhan kang padha, amarga ora sakabehane jinis kabutuhan dipenuhi, nanging apa kang dirasa penting uga wigati iku kang ditengenake lan digayuh (Gross, 2012:106). Paraga Mbah Sri nandhang kahanan eklas sawise dheweke ngupaya

nggayuh kabutuhan batin, saengga panliti ing babagan iki bakal nganalisis sarta ngandharake ngenani kahanan paraga awujud rasa eklas, luwih cethane bisa dideleng saka pethikan ing ngisor iki.

Mbah Sri : “Bojo kula, piyambakipun pamit maju perang jaman clash pindho. Ning mboten wangsul. Sepriki mboten ngertos kabare pun pirang-pirang makam anggen kula madosi saking Bantul ngantos Wonogiri onten sing ngendika kalih kula, nek sarehane mungkin teng daerah mriki teng makam Muktilaya niku onten sing ngendika nek makame niku teng mrika. Kula terus mrika nggih tanglet-tanglet tiyang teng ndalan, bareng tekan Muktilaya, kula padosi sing namine Pawiro. Ning kok mboten wonten. Nggih empun. Kula niku ngantos keturon onten nggapura. Saking kesele teng makam Muktilaya niku”

Ponijan : “Mangga kula dherekaken Mbah..”

Mbah Sri : “Mboten ngrepotke ?”

Ponijan : “Mboten Mbah, saestu.., anggep mawon kula niku putune njenengan”

Mbah Sri : “Matur nuwun, menawi kula piyambakan mlampah ngoten nggih mboten menapa, wong kula niku mung semeleh mawon ten manah, mboten”

Ponijan : “Inggih Mbah, saene nggih ngoten” (Purba, 2017:47)

Pethikan kaya mangkono iku nuduhake paraga Mbah Sri nuwuhake kahanan kang kebak rasa eklas. Gegambaran kahanan rasa eklase paraga yaiku dibuktekake kanthi ora nduweni ati getun lan nggrundel sarta nelangsa anggane nandhang rasa tresna lan rasa nduweni. Dheweke nampa kahanan kanthi rasa sumeleh lan eklas. Gegambaran kasebut minangka bukti yen Paraga Mbah Sri sawise nggayuh kabutuhan batin banjur nandhang kahanan eklas. Kahanan eklas minangka gegambarang kabutuhan batin. Andharan kaya mangkono cundhuk karo pamawase Mustofa, (2012) yaiku kahanan eklas minangka kahanan kang bisa nentremake rasa sajrone jiwa lan batine manungsa. Mangka saka iku rasa eklas minangka kahanan kang disandhang dening paraga Mbah Sri sawise nggayuh kabutuhan batin.

PANUTUP

5.1 Dudutan

Teks film Ziarah nyritakake ngenani pangupayane paraga kang kasil nggayuh kabutuhan batin. Kabutuhan batin dumadi saka kabutuhan tresna lan kabutuhan nduweni. Paraga-paraga kepengin nggayuh kabutuhan batin supaya antuk rasa tentrem sajrone batine, kaya dene paraga Mbah Sri lan paraga Prapto.

Mbah Sri anggone ditinggalake bojo, kuwatir marang bojo, pengin urip sesandhingan, lan pengin mangun kulawarga, sakabehane nggambarake yen paraga-paraga kasebut mbutuhake rasa ayem lan tentrem sajrone batine. Rasa pangrasa lan pepenginane paraga nuwuhake motivasi kanggo ngupaya nggayuh kabutuhan batin meruhi pepalang ing lakune, nanging motivasi sajrone jiwane luwih gedhe lan ditengenake. Adhedhasar kasebut pangupayane paraga diwujudake kanthi cara wani ngadhepi pepalang, blaka, mandhiri, pantang nyerah, lan percaya. Sakabehane pangupayane iku bisa meruhi kasil lan nuwuhake kahanan. Mung ana rasa eklas sajrone batine sawise nggayuh kabutuhan batin.

Pangupaya kanggo nggayuh kabutuhan batin kang ditemokake sajrone panliten pranyata luwih akeh tinimbang teori kang ngandharake. Sajrone teori, titikan indhividhu nggayuh kabutuhan batin yaiku kerep didhelikake saengga ora gampang diweruhi liyan, salah bawane kang mbingungake, ora seneng ngreputake liyan, ora gampang nglokro, pepenginan mangun kulawarga, pepenginan sesandhingan lan sapanunggalane. Kabeh mau ana sajrone teks. Saliyane iku ana bab anyar kang nyengkuyung kabutuhan batin kang ora ana sajrone teori yaiku blaka, percaya, wani ngadhepi pepalang, kasepen, lan kuwatir.

5.2 Pamrayoga

Teks film Ziarah anggitane BW Purba Negara mujudake crita film kang nggambarake kajiwane paraga kang ngupaya nggayuh kabutuhan batin. Akeh kedadeyan sarta tumindake paraga kang bisa dadi patuladhan dening pamaos. Manawa yen digayutake karo jaman saiki, teks film Ziarah kaanggep bisa dadi salah sawijine referensi kanggo para pemudha kang nduweni panganggep yen materi, harga dhiri, lan aktualisasi dhiri luwih wigati tinimbang tentremaning ati. Ora ana pawongan kang bisa nentremake ati lumantar materi, harga dhiri,

nganti aktualisasi, amarga tentremaning ati tuwuh saka batin kang wus nyawiji marang Shang Hyang Widhi.

Teks film Ziarah ditintingi kanthi psikologi sastra mligine psikologi humanistik Abraham Maslow. Sawijine tintingan kang nggayutake sastra lan kajiwane manungsa. Tintingan kasebut mugya bisa jlmeti sastra kang kaandhut sajrone teks film Ziarah kanthi jembar lan kahanan kajiwane manungsa kang dituduhake jumbuh karo isine teks. Jalaran kalorone ora bisa dipisahake. Kanthi mangkono, panliten iki bisa dadi seserepan enggal tumrap panliti sastra lan tansah migunani tumrap pamaos.

KAPUSTAKAN

- Maslow, Abraham H . 2010. *Motivation and Personality*. Rajawali, Jakarta.
- Ahmadi, Anas. 2015. *Psikologi sastra*. Surabaya: Unesa University Press.
- Alwisol. 2009. *Psikologi Kepribadian*. Malang: UMM Press.
- Arikunto, Suharsimi. 2006. *Prosedur Penelitian Suatu Pendekatan Praktik (Edisi Revisi VI)*. Jakarta: PT Asdi Mahastya.
- Boeree, C. George. 2014. *Personality Theories (Melacak Kepribadian Anda Bersama Psikologi Dunia)*. Jogjakarta: PRISMA SOPHIE.
- Burns, David D. 1988. *Mengapa Kesepian*. Jakarta: ERLANGGA.
- Devito, Joseph A. 2011. *Komunikasi Antar Manusia*. Tangerang: Karisma Publisng Group.
- Endraswara, Suwardi. 2013. *Metodologi Penelitian Sastra*. Jakarta: Pustaka Widyatama.
- Feist, Jess & Gregory J. Feist. 2010. *Teori Kepribadian Theories of Personality (Edisi 7)*. Jakarta: Salemba Humanika.
- Fransisca, Dhalia. 2017. *Cara Menghilangkan Kecemasan*. (<https://dosenpsikologi.com>). Diakses tanggal 23 Maret 2018).
- Fudyartanta, Ki. 2012. *Psikologi Kepribadian: Paradigma Filosofis, Tipologis, Psikologis, dan Organismik-Holistik*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar.
- Goble, Frank G. 1994. *Muhzab Ketiga: psikologi Humanistik Maslow*. Yogyakarta: Ksnsius.
- Gross, Richard. 2012. *The Science Of Mind And Behaviour (edisi 6)*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar.
- Gunarso, Singgih D. 1995. *Psikologi untuk Keluarga*. Jakarta: PT BPK Gunung Mulia
- Gusnita. 2014. *Keterbukaan Diri*.

- (<http://repository.uin-suska.ac.id/6379/3/BAB2011.pdf>). Diakses tanggal 24 Maret 2018).
- Hartoko, Dick. 1989. *Pengantar Ilmu Sastra: Jan Van Luxemburg, Mieke Bal, Willem G Wiststeijn*. Jakarta: PT. Gramedia.
- Jatman, Darmanto. 1985. *Sastra, Psikologi, dan Masyarakat*. Bandung: Penerbit Alumni.
- Koeswara, 1986. *Teori-Teori Kepribadian (Psikoanalisis, Behaviorisme, Humanistik)*. Bandung: PT. ERESKO.
- Minderop, Albertine. 2010. *Psikologi Sastra: Karya Sastra, Metode, Teori, dan Contoh Kasus*. Jakarta: Yayasan Pustaka Obor Indonesia.
- _____. 2013. *Psikologi Sastra*. Jakarta: Yayasan Pustaka Obor Indonesia.
- Moena, Naylil. 2011. *Kenali Ragam Kepribadian yang Disukai & Dibenci Orang Lain*. Jogjakarta: Diva Press
- Moleong, Lexy. 2005. *Metodologi Penelitian Kualitatif*. Bandung: PT. Remaja Rosdakarya.
- _____. 2006. *Metodologi Penelitian Kualitatif*. Bandung: PT. Remaja Rosdakarya.
- Mustofa, Afif. 2012. "Ikhlās dan Ketenangan Jiwa" dalam <http://mustofa-afif.blogspot.co.id/2012/01/ikhlās-dan-ketenangan-jiwa.html>. Diakses tanggal 24 Maret 2018.
- Najid, Moh. 2003. *Mengenal Apresiasi Prosa Fiksi*. Surabaya: University Press.
- Negara, BW Purba. 2017. *Film Ziarah*. Yogyakarta: Purbanegarafilm.
- Nevid, Jeffrey S., Spencer. A. Rathus, dan Greene, Beverly. 2005. *Psikologi Abnormal*. Terjemahan Tim Psikologi Universitas Indonesia. Edisi Kelima. Jilid 1. Jakarta: Penerbit Erlangga.
- Nuriandini, Rizki. 2016. *Komunikasi Antarpribadi Dalam Upaya Mengatasi Depresi Kesepian Tanpa Pasangan*. Semarang: Universitas Diponegoro
- Ratna, Nyoman Kutha. 2004. *Teori, Metode, dan Teknik Penelitian Sastra*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar.
- _____. 2010. *Teori, Metode, dan Teknik Penelitian Sastra*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar.
- _____. 2013. *Teori, Metode, dan Teknik Penelitian Sastra*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar.
- Sudikan, Setya Yuwana. 1990. *Sastra Jawa Modern, Sastra Pinggiran, dalam Keterlibatan Sastra Jawa Modern*. Solo: Tri Tunggal Tata Fajar.
- Surakhmad, Winarno. 1985. *Pengantar Penelitian Ilmiah Dasar Metode Teknik*. Bandung: Transito.
- Stam Ian Alessandra Raengo. 2004. *Literature and Film*. Hong Kong: United Kingdom.
- Wellek Ian Weren. 1995. *Teori Kasusastran (Indonesia oleh Melani Budianta)*. Jakarta: Gramedia.
- _____. 2014. *Teori Kasusastran*. Jakarta: Gramedia.
- Walgito, Bimo. 2004. *Pengantar Psikologi Umum*. Yogyakarta: ANDI.
- Yaya, Badriya. 2017. *Psikologi Cinta, Teori, dan Dimensi*. (<https://dosenpsikologi.com>). Diakses tanggal 31 Maret 2018).